

Jak se to má s hodnotami a transformací české ekonomiky a společnosti v kontextu třicetiletí? Co myslíme pod konkrétními hodnotami a mají pro nás opravdovou hodnotou? Ekonom Vladimír Benáček, nabízí tyto odpovědi v třetím zastavení, z nichž první dvě části byly publikovány v době koronavirové. Hned bychom mohli odpovědět z praxe – život, zdraví, ochota pojmenovat situaci. Přesně s tímto se potýkáme nyní, ale jak se to mělo s hodnotami v době přerodu systémů? Například pan docent poukazuje, že nesmělé požadavky na spravedlnost, právo, možná i tolerance byla větší k přešlapům, aby se systém nezadrhl. Dnešní obhájci by řekli: nebylo „neposkvrněného početí“ a kritikové by uvedli, že právě ona přílišná volnost a pokroucení řádu vyneslo na pozice lidi typu Andreje Babiše aj. Nesmíme zapomenout, že zásadní hodnotou pro člověka by měla být svoboda a sní spojená odpovědnost. Také bychom připojili tvořivost, která je součástí lidského DNA. Zvláště dnes se k tvořivosti obracíme ve spojení se vznikem nové vakcíny proti koronaviru, byť tvořivost může být i negativní – jak obelstít a získat aktiva druhého a převést je „bez dotčení“ na svůj účet. V tom jsme předčili mnohé – a ne nadarmo jsme přispěli do světového slovníku – a to tunelováním.

Dialog byl pořázen během zimy roku 2019 v Praze.

... Hodnoty společenského systému ...

MS: *Jak se stavíte k hodnotám, které vyznával minulý režim a režim, který přišel po roce 1989. Kde vidíte jejich limity?*

VB: Minulý režim byl neudržitelný – s výjimkou období 1966 – srpen 1968, kdy očekávání budoucnosti bylo plné nadějí na zlepšení společenského klimatu. Bylo to zřejmě v naivní víře, že i v socialismu existuje nějaká „lidštější“ třetí cesta garantovaná morálkou a rozumem, které povedou k obnově vlastní kreativní jedinečnosti každého člověka, toho, který tak konečně dostane zase možnost být sám sebou. Až později bylo nadmíru jasné, že to byla utopie, ale tehdy každý cítil, že jedině touto utopickou cestou by se společnost mohla rozhybat a brzy reálně opustit tu neživotnou komunistickou diktaturu. Období 1989-90, kdy počáteční nesmělé etické požadavky na spravedlnost a pak na právo, toleranci a individuální svobodu v rámci vlády jakési osvícenější elity ze stávajících vládců pak prokázalo, že to jde. I to pak rychle eskalovalo k požadavkům politické svobody se zcela novými lidmi, poté k ekonomickým svobodám a nakonec k privátnímu vlastnictví výroby a adopci kapitalismu. To bylo pět rychlých kroků k zásadní politicko-ekonomické transformaci, nikoli „třetí cesta“.

MS: *Nenamítám. Člověk by měl uchopit vlastní pozici a uvědomit si k čemu zde je a jak by mohl být společnosti dostatečně užitečný.*

VB: To je přesně ono. Kreativní jedinečnost je z definice užitečná nejen pro tvůrce, protože má pozitivní externalitu pro okolí. Někdo něco vytvoří – nenechá si to jen pro sebe. Co by s tím vlastně dělal? Až takové sobectví v lidech není. Kreativce trpí přebytky. Musí je dát dál a sdílet je s jinými. I v komunistickém uspořádání měli lidé na to dělat spontánně mnoho inovativních věcí, avšak problém byl, že se to nemohlo jen tak spontánně předávat dál. Ten systém lidskou tvořivost na jednu stranu nařizoval, ale na druhé straně ji bezostyšně reguloval a přivlastňoval. Člověk byl v něm jenom manipulovanou věcí – a pokud jednal samostatně, vznikala mu často jen osobní zátěž. Pokud to dělal mimo svůj byt, chatu a sport, byl považován za asociála a nebezpečnou neřízenou střelu hodnou zneškodnění. Komunismus nebyl schopen opustit vojenskou logiku svého hierarchického fungování. Pro středoevropské kulturní dědictví byl zhruba pro 85% obyvatel bez „sex appealu“, ne-li přímo znechucující.

MS: *Ne každý si tuto skutečnost uvědomuje. Znakem je zneužití jednotlivce. Potenciál byl navíc teritoriálně ohraničen.*

VIB: Lidská svoboda končila nejen u železné opony, ale navíc i čtyřmi zdmi dané místnosti, kde byli jen blízcí prověřeni souputníci. Charakteristickým pro socialismus byla vzájemná politická nedůvěra.

MS: *Mnohé zde vznikalo! Podívejte se na sklárství a jeho proslulost, podívejte se na fakt, že zde vznikaly investiční celky?*

VIB: I v komunistickém režimu žili lidé, co tvořili nové hodnoty. Je to jejich naprostá přirozenost. Vezmeme-li to kvantitativně, reálný růst hospodářství středoevropských komunistických zemí byl v rozmezí 0,2 až 3 procenta ročně (záleží na výpočtu dle nominální nebo kupní parity ve stálých cenách). V produkci železa, betonu, uhlí a vojenského hardware na hlavu jsme byli špičkou světa. Zde se bezpochyby něco vytvořilo, ale za cenu morálního marasmu lidské nesvobody. Množství lidí bylo šikovných. Vždyť v Československu žilo přes 15 milionů lidí. Většina potřebovala něco vytvořit. Je hodně málo lidí, kteří jsou absolutně netvořiví a neproduktivní, tj. žijí se jen krádeží nebo žebrotou. Všimějme si více, jak se ve společnosti uplatňuje podnikatelsko-inovativní étos, který je fundamentem ekonomického vzestupu. V komunismu se nedalo mluvit o podnikání, byť tvořivost jednotlivců v podnicích existovala a vedla by k výrobkům, které by měly světové parametry. Proč ale by tu svou časově náročnou práci měl člověk dělat jen tak z rozmaru? Podnikání znamená, že plody, které vypěstují, mohou sklídit a zacházet s nimi, jak sám chci, včetně využití k realizaci zisku obchodováním s okolím.

MS: *Nesmíme zapomenout, že se též vystavují všanc neúspěchu.*

VIB: Riziko inovativního neúspěchu není to nejhorší – je normální. Horší je, když člověk uspěje, ale způsobí si v okolí jen problémy. Institucionální poměry v liberálním kapitalismu tvoří systém, který na napomáhání inovacím a podnikatelství staví. Ptejme se, jaké jsou zásadní ekonomické úlohy státu? Jsou tři: napomáhat volnému průchodu tržních informací o preferencích lidí a možnostech výroby; pomocí stimulů a právních regulací omezovat negativní externalitu u kreativních činnostech; a současně umožňovat iniciativu lidí za účelem efektivní tvorby a spotřeby privátních a veřejných statků. Právě tyto funkce „zdola“ v komunismu chyběly a stát se projevoval poloslepým diktátem shora.

Kdybyste se zeptal, co si myslím o současné společnosti, pak bych řekl, že původní nadšení 90. let ze tří nabytých svobod (tj. podnikatelské, politické a osobní) u prvních dvou postupně eroduje bez adekvátních náhrad a místo nich se lidé o to víc zakuklují do té třetí. Podnikatelský a demokratický étos se sice u nás ještě nikdo neodvážil zastavit, avšak čas už na tom pracuje. Váha se začíná vychylovat ve prospěch populistického státu a vlády jejího aparátu.

... Ostatní hodnoty proměny ...

MS: *Ještě bych se zeptal, jaké další hodnoty jsou důležité pro společenský rozvoj. Vystačíme-li si se svobodou? Co například spravedlnost?*

VIB: Dle mého názoru, je nutné respektovat několik hierarchicky seřazených étosů: jsou to étosy jednotlivce, rodiny, podniku, obce, státu a sounáležitosti lidstva v rámci rovnosti. Jednotlivci se svou jedinečností jsou na vrcholu obrácené pyramidy. Vše ostatní je pod nimi a má jim napomáhat k jejich seberealizaci v harmonii se svým okolím. Teprve tím, jak je dominantní svoboda jednotlivců propojena v uvedené hierarchii, vzniká svobodná společnost. Naproti tomu Mussolini chápal svobodu zhruba následovně: komfortní stát typu sdružených komunit s dobrým jídlem, dobrým spaním a pevným lídrem (capo locale), přičemž všechny komunity jsou obehnané ostrahou, protože nebezpečí přichází zvenčí. Uvnitř si už capo pořádek udělá. Podřízenost jednotlivce státu je tam bezvýhradná. V tom byli zajedno fašisté i komunisté. Reálným řešením u obou bylo žít ve strachu, lži, přetvářce a podlézání, což nejlépe splňovalo žití na způsob populistického koncentráku.

MS: *To je totalita.*

VIB: I někteří další prezentují totalitu jako svobodu. Podívejte se na Karla Marxe. Ten svobodu definuje jako poznanou nutnost. No a právě on si osoboval právo určovat onu poznanou nutnost a nutnost být v onom „komfortním“ koncentráku. Dle Lenina je poznaná nutnost být veden komunistickou stranou a jejími samozvanci na vrcholu mocenské hierarchie.

MS: *Není to snad nepochopení svobody?*

VIB: Všichni tři uvedení svobodou jednotlivce pohrdali a to ze sobecké intelektuálské ješitnosti a touhy po moci. Miliony lidí na straně opačné k intelektualismu jím na tuto „svobodu“ skočilo. Nepochopením svobody je spíš interpretace, že je to možnost si dělat, co člověk zrovna chce. Takto „svobodný“ byl například Stalin, a Trump by s tímto principem zřejmě také souhlasil. Další nepochopení svobody je, že lze dělat jen to, co nikomu neškodí. To by však znamenalo dělat svobodně jen velmi málo věcí. Většina toho, co člověk dělá, někomu vadí, ne-li přímo škodí. V angličtině se tomu říká „trade-off“ a „opportunity cost“. [1] Podstatnými rysy svobodné společnosti jsou volný přístup k informacím a možnost kooperovat s kýmkoli bez zábran a licitovat tak své akce s širokým okolím, což vede ke kreativě, ekvivalentním kompenzacím a dobrovolnému adaptivnímu chování účastníků. Žít v demokracii a svobodě klade velké nároky na odpovědnost a odvahu každého člověka, vlastnosti, jimiž ale lidé nejsou obdařeni stejně. Proto se mnozí cítí být svobodou zrazeni a pod sliby populistů se jí s lehkým srdcem vzdají ve prospěch hierarchicky nadřazené moci, například státu a jeho byrokracie. Vrhají tím do nesvobody i ostatní, i když je to ke škodě všech. To je obrázek našich voleb v červnu 1946.

MS: *V období 1948-1989 tak byla potlačena svoboda podnikání a tím i hospodářské kreativity, a po tomto roce přímo explodovala, přestože před ní stál světově bezprecedentní úkol systémové transformace, to je kreativní destrukce celé ekonomiky bez návodu a bez záruk.*

VIB: Miliony Čechů se hlásily k tomuto úkolu jako účastníci privatizace, živnostníci nebo zakladatelé podniků na zelené louce. To bylo až heroické. Prioritním úkolem byla kreativní redistribuce komunistického státního majetku, který zajišťoval přes 90% tvorby tehdejšího HDP. Polovina (ne-li víc) tohoto majetku však byly neefektivně až nesmyslně alokované kapacity s produkcí neprodatelnou bez ztráty. Co se má z fyzických aktiv likvidovat hned a co až do deseti let, to měl málo kdo odvahu rozhodnout. Chyběly informace. Hledali se noví vlastníci - budoucí skuteční podnikatelé, kteří se však museli teprve najít a „zastřílet“ v terénu privatizace bez funkčních právních mantinelů. Muselo se do toho jít i v rozhodovací tmě a výsledek se nemohl vyhnout omylům, přešlapům, či účelovým faulům. Procesu české privatizace však nelze vytknout nedostatek kreativity a svobody. Průběh privatizace byl obrázkem životaschopnosti české společnosti, protože valná většina privatizačních rozhodnutí vycházela z lokálních dolních pater hierarchie rozhodování. Ta i v rámci informačního chaosu ve valné většině případů docházela k racionálním rozhodnutím - tím byla česká privatizace unikátní. Bát se a nic nedělat by byla ta nejhorší alternativa.

... Kreativita a její proměny ...

MS: *Ještě pár slov ke kreativě. Porovnáte-li jedince, který byl za komunistickou zdi a pak se díval na kreativní prostředí kapitalistického pořádku, jak velký rozdíl tam spatřoval?*

VIB: V té době žil jistý generál Alojz Lorenc. Byl šéfem StB a de facto vrchní stratég československého satelitního režimu. Po roce 1989 se stal úspěšným velkopodnikatelem - a to v investiční skupině Penta. Generál Lorenc tam našel své prostředí. Určitě tam byl společensky užitečnější než v StB. Jak k tomu vůbec přišel? Tento člověk rozdíl před a za železnou oponou zřejmě velmi dobře odhadl.

MS: *Můžeme říci, že kapitalizoval svůj lidský kapitál, ...*

VB: ... který za komunismu mohl uplatnit jen ve prospěch moci nad jinými. Když organizoval StB a kontrarozvědku, plno věcí dokázal odkoukat od Západu. Umožnil pád skomírajícího režimu, poněvadž měl obrovské pravomoci. Mohl davy studentů nechat rozmetat. Ptejme se ale, co by z toho měl, když jeho sovětské „načalstvo“ mu najednou dalo volnou ruku a mohl svobodně rozhodovat. Takových lidí bylo daleko více - jedním z nich byl i Andrej Babiš, který byl jak v komunismu, tak i kapitalismu jako ryba ve vodě. Přiznejme si, že většina komunistických pohlavárů byla absolutně neschopná se adaptovat na zcela jiný způsob kapitalistického myšlení a organizace, jaké začaly dominovat tak od r. 1991. Takových však bylo hodně i mezi normálními lidmi a ti berou pád komunismu jako svou prohru. Zhruba třetina lidí se nyní domnívá, že za komunismu se žilo líp a spojují komunismus s romantikou.

MS: *Myslím si, že jste odpověděl na trochu něco jiného. Mně šlo o to, zdali se dá procentně určit, o kolik systém přišel neschopností otevřít brány lidské kreativitě. Můžeme tento problém ukázat prostřednictvím ekonomických proměnných? Například hospodářství nemělo takový drive.*

VB: Opakuji, že i v komunistické společnosti lidé něco tvořili. Byl tam růst. Ten však nebyl „inteligentní“ a zaměřen na potřeby spotřebitele. Každý, kdo mohl nakouknout na Západ, byl ohromen nabídkou v obchodech a sítí dálnic. Západní životní styl mohl jen obdivovat. Z hlediska spotřebitele byly u nás investiční priority přiřazeny nesmyslným výrobám pro výrobu a pro tzv. „obranu“ (tj. útočnou válku), což bychom mohli připodobnit přehazování písku a budování hladových zdí.

MS: *Tím však nevzniká bohatství lidí.*

VB: Tak byl koncipován komunistický systém. Byl to derivát armádní organizace. Přes všechno toto nepříjemné, byli zde lidé, kteří dobrovolně něco vytvořili - a moc za to nechtěli, protože jim to „nedalo“. Lze říci, že kreativita a rozvoj bohatství lidí byly v nich a dávali to na oltář společnosti, která je za to mnohdy jen potrestala, a o slávě si mohli nechat zdát. Kreativita v komunismu tíhla k sado-masochismu. I výzkumníci v Ekonomickém ústavu ČSAV, kam jsem i já patřil, postupovali v tomto duchu. Jednu oficiálně nadirigovanou publikaci ročně jsme měli pro plánovače vědy, druhá byla vlastní a zásadně bez marxismu. Tento model fungování tam byl jakýmsi zázrakem průchozí. Práce, které si ekonom psal za sebe, byly oponovány dvakrát. Jednou oficiálně a podruhé v uzavřeném společenství spřízněných duší,[\[2\]](#) kde jsme vedli hlubší diskuse. U oficiálních publikací rozhodovalo stanovisko tříčlenné oponentní komise, kde vládla všeobecná snaha, aby práce „nepřekážela“ a aby obhajoby procházely. Přestože byly na „společenskou objednávku“, jejich objednavatelé se o ně téměř nezajímaly. Plán byl splněn a zametlo se to pod koberec, byť to mnohdy byly kvalitní věci. S podivem, „rozvoj“ marxismu nebo apologetika centrálního plánování se na Ekonomickém ústavu po roce 1975 už nijak moc neforsírovaly. Radost z toho všeho oficiálního ale nebyla, protože se člověk musel neustále přetvařovat a jistit se proti zákeřné ráně ze tmy. Navíc sloužit režimu, za který se člověk styděl, bylo evidentně nemorální. O to víc si člověk dával záležet na tom „vlastním“ výzkumu, kde plno věcí musel dělat načerno a riskovat, že jej při oficiální veřejné obhajobě nějaký zakomplexovaný oportunist napadne. Nebylo nic jednoduššího než výtka, že daná práce není marxistická, což se stávalo dosti často, přestože útočník žádný marxista ani nebyl.[\[3\]](#) Bylo paradoxem v této kafkovské situaci, že jedinou účinnou obranou byla odpověď, že v Sovětském svazu se podobný výzkum prováděl [\[4\]](#) a my na něm jen dále stavíme. To byl argument, před nímž museli ustoupit i ti nejzarputilejší dogmatici. Ti však stále mohli kontrovat námitkou „a proč se vám to tam v citacích jen hemží západními ekonomy“? Aby se to zametlo pod stůl, člověk pak musel slíbit nějaké pokání s nadějí, že se na to vše brzy zapomene. Což člověka hodně ponižovalo a raději se pro příště jen hlouběji zahrabal do matematiky a statistiky. Jak vidíte, stále se pohybujeme kolem svobody a etiky.

MS: *Důležité, co garantuje svobodu, je „řád“.*

VIB: Pokud „řád“ znamená pravidla hry – to je právní řád, morálku a omezení na zásahy státní byrokracie – pak je zřejmé, na jak křehkém ledu se svoboda pohybuje a jak snadno jí lze sypat písek do ložisek. Též bych zmínil, že svoboda podnikání a kreativity je na pravidlech řádu závislá. Jde zejména o ochranu vlastnických práv a fungování trhů. Když jsem přemýšlel nad otázkou svobody, sepsal jsem si seznam kreativních činností: věda, výroba, obchod, služby, námezdní práce, rodičovství, umění, sport, kutilství. U všech se vyskytují dva podnikatelské rysy: riziko výsledku a vstupní investice času a peněz. Funkční řád dané společnosti by měl napomáhat k jejich minimalizaci, na rozdíl od nefunkčního, který obojí zvyšuje a tak kreativitu a podnikatelství paralyzuje.

MS: *Vědec by asi nerad dělal nějakou námezdní práci.*

VIB: Nemyslete si, vědecká činnost v základním výzkumu a výuce je částečně přirozenou námezdní prací, kterou by měl iniciovat organizačně nadřízený člověk s inovativním talentem. Na Univerzitě Karlově působím jako vědec a učitel – námezdní pracovník. Někdy mi to připadá až jako práce otrocka. Podívejte se sem na počet počítačových souborů, s nimiž přicházím na škole do styku. Tisíce z nich jsou jen moderní papírování – příkazy, výkazy a reporty. A tato hromada papírů jsou zase výsledky jedné zkoušky. 38 studentů krát 8 archů od každého: člověk tak musí přečíst a spravedlivě oznámkovat kolem 300 stránek. Dále akreditace jednoho studijního programu na 5 let představuje v mém případě 339 hustě popsaných stran drobným písmem.

MS: *Proč?*

VIB: Tak trochu žijeme v opakování své minulosti. Za komunistického režimu jste psal práce, které byly pro režim, nyní podobným stylem vyplňujete výkazy. Ale pak už znovu máte čas pro vlastní tvorbu. Námezdní práce není nic méněcenného – je to služba v rámci vzájemné kooperace. Jde o základní společenský vztah: někdo někomu dá nějaký pracovní kontrakt – něco za něco. Oba na sobě závisí. Ptejme se na to, co je lidská společnost? Celá lidská společnost je založena na vztahu výměn. Důležité je, aby to „něco za něco“ bylo ekvivalentní, aby vás někdo nebral na hůl a hlavně, aby to první „něco“ mělo společenský smysl. Pak by těch námezdních kontraktů mělo být co nejméně a ke spokojenosti všech.

MS: *Neměli bychom opomenout, že námezdní pracovník v sobě nese pocit opovržení.*

VIB: Pokud to tak je, pak je to výsledek selhání jak společnosti, tak jednotlivce. Cítím v tom zápach reálného socialismu, který odnaučil lidi sloužit, tj. vykonávat dobro i těm druhým ve vztahu ekvivalence. Taková společnost je zcela prohnílá, i když třeba už není komunistická. Nejlépe o tom pojednává ve svých dvou dystopických románech Franz Kafka. Snad jen se dnešní lidstvo do takové společnosti nehodlá ve své krátkozrakosti brzy dále zamotávat.

MS: *„Námezdní“ je to odvozeno ze slov „na mzdu“ ...*

VIB: Ano, někdo dostane právo tvořit a mzda je ekvivalent jeho zásluhy. Jeho mzda by měla být proporcionální jeho kreativitě, kterou mu předvídavý zaměstnavatel přihrál. Tak by to mělo být ve spravedlivé společnosti. Je to jako s dobrým orchestrem: kromě vybraných námezdních hráčů tam musí být i vynikající námezdní dirigent, přičemž ti spokojení hráči odměňují výbornou hrou nejen jeho, ale i tisíce posluchačů. A dobrou mzdu pobírají navíc. Tam, kde převažují rentiéri a diktátoři, tam kvalita života ve smyslu kreativity upadá.

MS: *Mikroekonomie tvrdí: mzda pracovníka by se měla rovnat jeho meznímu produktu.*

VIB: Samozřejmě, zde hned narážíme na holý fakt, že lidé jsou přirozeně různě kreativní. Ty individuální rozdíly v dnešní společnosti jsou obrovské: od negativních hodnot až po miliony korun. Ve společnosti s perfektními tržními kontrakty každý, kdo dostává hodně, to dostává zaslouženě. Vyjadřuje se v tom přínos společnosti, která jej poptává. Takže obě strany kontraktu z toho profitují. A nejen to, líp je na tom ekonomicky i celé společenství, které si může dovolit kompenzovat ty nejméně kreativní z pocitu solidární sounáležitosti. Otázkou je, do jaké míry je míra perfekce tržních kontraktů narušena. Bohužel, na jejich přirozenou částečnou imperfekci se často reaguje jejím dalším prohlubováním až k úmyslné paralýze pracovního trhu. Tak se do popředí dostávají názory neomarxistů, že růst ekonomiky je zhoubný a bohatí lidé jsou zloději. Místo toho se klade pseudo-cíl: dosažení rovnosti všech lidí s garantovanou zaměstnaností za garantovaný plat. Rozdílné přínosy jednotlivců celku se tak stávají irelevantní. Motiv tvořit degeneruje. Nahrazuje ho étos přerozdělování, který nakonec vede k mafiánství a k chudobě všech.

... Trh a jeho význam ...

MS: *Zastavme se u trhu.*

VIB: Pokud nám jde o efektivitu práce a optimální ekonomické využívání lidských zdrojů, je to právě trh práce, kde se o efektivitě námezdní práce rozhoduje. Za socialismu se tvrdilo, že místo údajně zdoluhavé alokace práce v konkurenční licitaci je efektivnější použít komisi moudrých diktátorů-byrokratů, kteří rozhodnou kde a jak má člověk pracovat. Výsledkem bylo, že sice každý měl v občanském průkazu razítko zaměstnavatele, ale málokdo pracoval tvořivě a efektivně. Spíš se tak jen tvářil.

MS: *Zmínil jste otázku přirozenosti systému. Myslíte si, že člověk je od počátku určen k trhu, k výměně?*

VIB: Člověk je definován směnou (tj. obchodem) se svým okolím. To je základ všech společenských vztahů. Opakem je stav introspekce, meditace, či nirvány. Tam od společnosti člověk spíš utíká. Jen se podívejme na situaci nás dvou: jsme zde v rozhovoru a neustále vyměňujeme a vlastně obchodujeme svými myšlenkami. Já se vám snažím něco prodat ze svých názorů a snažím se to udělat co nejtransparentněji a dobrat se odměny ve vašem porozumění. Vy se mi též snažíte něco „prodat“ a dobrat se ke společensky smysluplnému textu i z mé strany. Vše, co bylo mezi námi řečeno, je výrazem výhod svobodné možnosti výměn. Samozřejmě, jen menšina lidských výměn je za peníze. Většina je stále jen barter - směna v naturáliích. Prostředí konkurence je ale všudypřítomné: vy máte možnost udělat rozhovor s někým jiným a já bych nechtěl, aby mi má slova přinesla jen ostudu, a budu raději mlčet. Oba hrajeme na trhu s informacemi a snažíme se na něm uspět na základě vzájemné dohody. K tomu nepotřebuje žádný befel ze Zámku, ani advokáta, ani revolver.

MS: *Bez výměny by nebyla společnost a člověk by byl velmi chudý.*

VIB: Když se zamyslíme nad tvůrčí činností, zjistíme, že je jí potřeba všude a má charakter podnikatelství. Problém je, mít odvalu se do ní pustit. Například mít dítě. Sázím na „nový produkt“ do rodiny. Nevím, jak dopadne, bude stát množství úsilí a peněz, ale slibuji si od něj převahu užiteků. Přeci nemáme děti pouze kvůli tomu, abychom je po čase zavrhli, či nakonec se uzoufali. Společnost je bohatá tehdy, když se nebojí rizik, má prostředky na překlenutí investic a hlavně hýří odvážnými nápady. Ti, co je mají, musí dostat šanci, protože lidí s odvážnými nápady je všude skutečně málo. Prosperující společnost je společnost s pozitivní selekcí podle kreativity a ne podle schopnosti produkty přerozdělovat mimo ekvivalentní směnu. Výchova a stát by étos kreativity měly mít jako svůj primární cíl.

MS: *Pro mnoho lidí je dítě velkým životním impulsem.*

Nezapomínejme ale i na ty menší impulsy do života, které jsou součástí širěji pojímaných cílů ekonomiky, jako například nápomocných lidí, nezdevastované přírody, radosti z umění, sportu a pohybu, bezpečnosti na ulicích, znalostí, které usnadňují život, nebo spořádané rodiny. Zde jsme znovu u významu svobody a kreativity a role funkčního státu.

MS: *Děkuji vám za komentáře k tématům, která jsou pro mnohé minulostí, ale díky pamětníkům, kteří znají širší kontext, opět ožívají.*

[1] Přibližný překlad je „balanc“, „vyvažování“, „kompromis“, respektive „volba mezi dvěma konkurenčními řešeními“ u prvního a „náklady ušlé příležitosti“ u druhého.

[2] Namátkou jmenujme (z mého pohledu – řazení je do značné míry náhodné): L. Mlčoch, J. Hlaváček, T. Ježek, K. Kouba, D. Tříška, J. Zieleniec, A. Zemplerová, M. Mejstřík, O. Dědek, K. Dyba, P. Kysilka, Z. Tůma, V. Dlouhý, L. Klausová, V. Klaus, I. Očka, M. Černý, J. Mládek, A. Bulíř, J. Jonáš, R. Češka, M. Bohatá, V. Bárta, P. Zahradník, V. Rudlovčák, J. Horváth, K. Kříž, J. Křovák, V. Kupka, J. Kotrba, M. Potůček, J. Vavroušek, E. Zamrazilová, M. Hollmannová, E. Tošovská, J. Štouračová, J. Vepřek, M. Zeman, a dálkoví „korespondenti“: Z. Drábek, R. Quandt, R. Portes, M. Dabrowski, J. Kornai, T. Bauer, A. Simonovits, L. Halpern, A. Török a další. Nemám vysvětlení tohoto fenoménu, jak se mohlo stát, že v jednom domě se sešlo tolik mimořádných osobností ekonomické transformace, aniž to kdokoli oficiálně organizoval, respektive navzdory všem snahám, aby EÚ nebyl líhní mozků kapitalismu. Jejich dopad na tuto společnost byl po r. 1989 strhující.

[3] Odhaduji, že ze zhruba 100 výzkumníků na EU ČSAV tak 25 bylo marxistů-žoldněřů-oportunistů. Pochybuji ale, zda mezi nimi bylo víc než 7 takových, kteří v to navíc věřili i platonicky.

[4] V SSSR se od 60. let rozvíjely jako substituty marxismu teorie systémů, kybernetika, informatika, operační výzkum a tzv. ekonomicko-matematické modelování. Jejich hlavní obranou proti marxismu byla rozsáhlá matematizace, na níž dogmatici nestačili. Vůdčími pracovišti tam byly CEMI-Moskva, Sibiřský ekonomický ústav -Akaděmgorodok a další pracoviště vedená G. Gvišianim a V. Gluškovem, zaštitěných vysokým politickým krytím. Je smutnou ironií, že se u nás musel opravdový ekonomický výzkum hájit poukazem na sovětské práce, přestože byl mnohdy kvalitnější.